Pritz Pál

Jászi Oszkár helye a magyar történelemben

Még 45 esztendős sincs amikor – nem kényszerből, belső késztetésből – elmegy e honból. A radikálisnak mondott *Jászi* Oszkár – *bolsevik* mércével – dehogy radikális. Benne már akkor ott munkál a kommunizmus (nem csupán a hazai, hanem úgy általában minden kommunizmus) kilátástalanságát hirdető kemény meggyőződés. 1919. augusztus végén írja Braun Róbertnek: „A vadul rohanó események persze egy időre összes dolgainkat felborították. De a fehér őrület sem tarthat tovább, mint a vörös. Amennyire csak lehet, a Társadalomtudományi Társaságot és a *Huszadik Század*ot tartsátok össze! …A reakcióval éppoly energikusan fel kell venni majd a harcot, mint a marxista talmudistákkal s általában a gettószellem minden megnyilvánulásával. Mert *nem igaz, hogy a hiba Leninben volt. A hiba Marxban volt*, s a Marx igazi tanítványai … a bolsevisták.” (Kiemelés – P.P.)

Jászi sorai inkább a gondolkodására oly tipikusan jellemző doktrinerséget, mint az akkori világot tükrözik. 1919 augusztusának végén a Társadalomtudományi Társaságnak, a *Huszadik Század*nak nemhogy az összetartása, a fenntartása is lehetetlenség. Mert a „fehér káosz” jóval több volt, mint káosz. Magában rejtette a zűrzavar meghaladásának, az ellenforradalmi rendszer belső konszolidálódásának a lehetőségét.

A történeti köztudatban élt, mai is élő Jászi-képet jelentős mértékben Mályusz Elemér *Vörös emigráció* című munkája éltetette, élteti. Ő a hazai historiográfia egyik jelese. A nem szakértő olvasó pedig miért is tudná, hogy ebben az esetben tehetségét, szakmai igényességét mélyen alulmúló munkát adott ki a kezéből. Az is súlyt ad a könyvnek, hogy ez az emigráció valóban ártott általában a magyarság, s azon belül a megcsonkított ország érdekének. Ám mindeközben Mályusz Elemér már munkájának címével – *Vörös emigráció* – hamisít.

Mert az emigráció valósága éppen ellenkezőleg festett. Ám Jászi Oszkárnak nagy súlya, nagy szava volt, ezért a hamis állítás őt is vörös fénnyel vonja be.

Ö tehát a hibát nem Leninben, hanem magában Marxban találja meg. A következő hónapokban sokat dolgozott a marxizmus cáfolatán, az elkészült, kereken kétszáz oldalas szöveg azonban inkább torzó, mint szintézis. Az idők során maga is elfeledte. Csak hagyatékának kutatása során 1982-ben lett ismert. 1983-ban Párizsban, az ottani Magyar Füzetek könyvsorozatában jelenik meg, illegálisan kerül haza Magyarországra, ahol a rendszert lebontani akaróknak lesz az egyik ideológiai fegyvere. 1989-ben a Századvég Füzetek sorozatában *A kommunizmus kilátástalansága és a szocializmus reformációja* címmel jut el sokakhoz, hogy azután a pillanatnyi figyelem elmúltával hatástalanná váljék.

Azt a maszkot, amelyet szorgos, s messze nem tehetségtelen kezek formáltak az ő igazi arca eltakarására (is), azt reális tényezők (is) erősítik. Jászi igaz arcának eltakarása akkor nyeri el a mélyebb értelmét, ha látjuk, hogy az 1918. évi polgári demokratikus forradalom sincs a valós történelmi helyén.

Ennek a forradalomnak gróf Károlyi Mihály és Jászi Oszkár az emblematikus hőse. Az antikorszakos gondolkodás Jászit is erősen érinti, ám első helyen Károlyi Mihály emlékét sújtja. Mert a kommunista igényű, ám magát reálisan „csupán" szocialistának minősítő, négy évtizeden át országló rendszer – messze nem alaptalanul – éles vonallal választotta el Károlyi Mihály és Jászi Oszkár emlékét. Tehát *önmagában* a „négy évtized" leminősítése Károlyit igen, ám Jászit nem degradálja.

Károlyi Mihály azért kerülhetett be az akkori marxista kánonba, mert hosszú emigrációja során világnézetében mind közelebb került a kommunista szemlélethez. Illúzióit bár az idők során elveszítette, ám hitét, hogy a marxista szocializmus lesz az emberiség jövője, nem adta fel.

Jászi Oszkár antikommunizmusa ellenben élete során sziklává szilárdult.

1991. derekán hamvai hazakerültek, ám a demokratikus Magyarország nem emelte kánonjába az engesztelhetetlen antikommunista, doktriner szabadkőművest. Az SZDSZ programja szerint „elődünk Jászi Oszkár", mégis mintegy évtizednyi kormányzati pozíciójukból sem egy köztéri Jászi-szoborra, sem semmiféle más, emlékét komolyabban ápoló lépésre nem futotta.

Messze nem véletlenül. Az SZDSZ-nek kifejezetten púp lett volna a hátán, ha ápolja az egész életében sikertelenül politizáló Jászi Oszkár emlékezetét. Tehertétel lett volna számukra liberális szocializmus utáni vágyakozása is.

Az SZDSZ Jászi Oszkár szellemi örökségéből két ponton – saját és az ország javára – meríthetett volna.

1. Jászi Oszkár nem csupán református lett, hanem élete során is megtartotta ezt a hitét. E tekintetben erősen különbözött élesen egyházellenes polgári radikális híveitől, akik viszont ezen felfogásukkal az SZDSZ elődei. Minden bizonnyal a pártnak és az országnak is jót tett volna, ha nagyobb türelemmel viselik a történelmi egyházak revindikációs törekvéseit.

2. Jászi szellemi örökségének ápolása a rendszerváltás után újjáéledő népi-urbánus vitára is csillapítóan hathatott volna, hiszen amikor ez a nemzetpusztító vita a harmincas években elkezdődött, akkor ő egyértelműen a népi írók oldalára állt.

Az elmúlt közel negyedszázad Jászi Oszkár számára a másik oldalon az – úgymond – „nemzetellenes bűnei"-nek felhánytorgatását, itt pedig leginkább a feledést hozta.

Jászi – az elmondottakon túl – még egyéb súlyos okokból sincs a helyén.

1. Trianon ma is seb a nemzet testén.

2. Az 1989–1990-es rendszerváltás nyomán megelevenedett az Erdei Ferenc által leírt kettős társadalmi struktúra.

3. Ady Endre Jászit jellemző sorai ugyan megindítóan szépek, ám erőteljesen korrigálandóak.

3.1. A költő és a polgári radikálisok között nem csupán komoly összhang, hanem nagy különbség is létezett.

3.2. A sok magyar becsületesnek és intellektuelnek az útja éppen nem ömölgetett Jászi felé.

3.3. Az anomáliáért magát Jászi Oszkárt (és általában a polgári radikálisokat) is súlyos felelősség terheli.

1. A seb fájdalmát az Európai Unió erősen enyhíti, ám mindaddig meg nem szüntetheti, amíg a szomszédok a magyar kisebbségnek nem adnak társult nemzeti pozíciót. Az igazi megbékélést itt a türelmetlenség, ott a gyanakvás hátráltatja.

Itt joggal vagyunk türelmetlenek, hiszen félő, hogy amikorra végre meglesz a vágyott társult nemzeti pozíció, addigra a kisebbséget a természetes asszimiláció létszámában feltartóztathatatlanul drasztikusan tovább gyengíti.

Ott a gyanakvásokat vaskos történeti és jelenbeli tények táplálják.

Mindebből következően az utolsó, 1989–1990-es rendszerváltás után kialakult új helyzet – minden roppant lényeges különbözőség közepette – az 1918/1919-es forradalmak bukása utáni helyzettel erősen rokon. Ismét magasra csaptak az antikorszakos gondolkodás tarajos hullámai. Azok árján pedig a bűnbakkeresésnek ismét nagy az ázsiója.

2. A mai társadalom zömét az előadásunkban taglalt kérdések egyáltalán nem foglalkoztatják, vagy alig érintik. Ha mégis tudnak valamit róla, ha van róla véleményük, azt kicsit is távolabb senki sem hallja. Ők alkotják a „népet", tagjai természetesen jogilag ugyan a nemzetnek a részei, ám létfeltételeik (nem ritkán vérlázító) hiányosságai objektíve kirekesztik onnan. Fejük felett a kettős struktúrájú nemzet mentalitásában, világlátásában, történelemszemléletében merőben különböző két része egymással gyilkos küzdelmet folytat.

3.1. Ady Endre, a zseniális barát verseiben és publicisztikájában egyaránt roppant keményen – számos esetben túlzásoktól sem mentesen – ostorozta az „istentelen rablólovagok és csuhások" országát, mindeközben kritikája a magyarság sorsa feletti mély aggodalommal is átitatott. A polgári radikálisok ellenben úgy támadták a „magyar feudalizmust", hogy közben azt a veszélyt, hogy a Szent István-i birodalom a sír szélén jár, s abba mindjárt belezuhanhat, egészen az összeomlásig nem fogták fel.

Már a kortársak előtt teljesen elhomályosult az a tény, hogy a Társadalomtudományi Társaság és a *Huszadik Század* csak 1906-tól Jászi Oszkár és elvbarátai birodalma. Ekkor következik be a mérsékeltekkel az a kenyértörés, a baloldalnak az az *elzsidósodása*, amely a közgondolkodásban kitéphetetlenül 1918/19-hez kötődik.

3.2. Emberileg mélyen érthető, hogy majd négy évtized keserű száműzetése, rágalomözöne után – kései igazságtételül – Jászi Oszkár Ady Endre fennkölten megindító sorait rendelte majdani hazai sírjára vésetni. Valójában sem életében sem halálában *nem* ömölgettek Jászi felé mindenünnen a magyar becsületesek és intellektuelek útjai. Az 1906-ban bekövetkezett szakadás végzetesen elszigetelte a polgári radikálisokat. Többé nem lehetett középen állni, nem lehetett kompromisszumot keresni. Azok – lettek légyen nem zsidó vagy zsidó származásuak –,

akik bár tudták-látták, hogy bőven van mit tenni az ország korszerűsítéséért, elzárkóztak a polgári radikálisoktól. Kizárólag a hatalom oldalán, a hatalmon lévőkkel való kompromisszumkeresésben látták az előrelépés lehetőségét. Vázsonyi Vilmos és elvbarátai politikája is ezt mutatja. Mai kifejezéssel élve a polgári radikálisok rendszerváltásban gondolkodtak, a mérsékelt progresszívek a rendszeren belül sürgették a változásokat.

A helyzetet – sok egyéb mellett – Szekfű Gyula magatartása is jól szemlélteti. Az 1913-ban *A száműzött Rákóczi* című könyvével magát országos botrány kellős közepén találó szerző sem kért a polgári radikálisok támogatásából, mert abban a halál csókját látta. 1927-ben pedig a *Magyar Szemle* szerkesztőjeként Szekfű a kurzus legrosszabb arcát idézve, nevüket sem említve, elrettentő példaként, őket nagyzási hóbortban szenvedőknek aposztrofálva ír Jásziról és munkatársairól. Aztán majd elismeri, hogy igazságtalanul éri őket a magyartalanság vádja – ám ezt csak magánlevélben teszi.

3.3. Bár magukat polgárinak nevezték – tragédiájukra/tragédiánkra – a polgárság zöme elhatárolódott tőlük. Értelmiségi csoportosulásként működtek. Egyik legmaradandóbb alkotásuk azoknak a munkástanfolyamoknak a megszervezése, ahol tanulni vágyó munkások és diákok százainak adtak komolyabb műveltségi anyagot. Amikor Jászi és elvbarátai oly kíméletlenül ostorozzák az – úgymond – feudális Magyarországot, akkor fegyvereik éle számtalanszor a zsidóság jelentős részét is megsebzi. Jól mutatja ezt a *Huszadik Század* 1917. évi, zsidókérdést taglaló nevezetes vitája.

Jászi Oszkárt gyakran érte az antiszemitizmus vádja, nem ritkán kapta, kapja meg az „önantiszemita" minősítést. Mélyen igaztalanul. Mert nem tett mást, mint – ma is tanulhatnának tőle sokan, oly éles nyelvű kritikusok – „csupán" egy mércével mért. Szabó Ervinnek a koporsójánál mondotta: „Ez ország tovább ragadozó ritterek országa nem marad. Ez az ország tovább kegyetlen pénzváltók országa nem marad. Ez az ország tovább ateista papok országa nem marad."

Tudjuk, tévedett. Ám, ha a tisztelt Hallgató honunkban ma is sok ragadozó rittert, kegyetlen pénzváltót, ateista papot lát, akkor azért se magát, se Jászi Oszkárt ne okolja. A számtalan ok egyikét bizonyosan megtalálja Jászi valós történelmi szerepe meghamisításában.

Jászi Oszkár és elvbarátai nem voltak forradalmárok. „A forradalmakat nem csinálják, a forradalmak születnek" – írja visszaemlékezésében Jászi. Ilyenkor az ésszerű lépések, cselekvések varázsütésre megszűnnek „s helyettük rejtelmes *mágneses mezők* képződnek a társadalomban, melyek irgalmatlan erővel sodornak magukhoz tömegeket, s az úgynevezett 'egyéniségeknek' is túlnyomó többségét hatalmukba kerítik." A forradalmi hullám emelte őket a magasba, ám ők a hatalmat nem tudták megszilárdítani, az előző rendszer itt hagyta csődtömeget nem tudták eredményesen kezelni. Ehhez idő kellett volna, az ellenben nem adatott meg nekik, mert a szomszédos nemzetek mohó nacionalizmusa zsákmányát akarta. Mohóságuk sikerét döntően az segítette, hogy a központi hatalmak elveszítették a háborút. Ám jelentős tényező volt, hogy a magyar forradalom vezetői nemigen tudtak mit tenni a „rejtelmes mágneses mezőkkel". E mágneses mezők kevésbé lettek volna rejtelmesek számukra, ha van bennük megfelelő kormányzó erő. Ha legfőbb nemzetiségpolitikai vezetőjük – pedig mily sokat tudott a nemzetiségi kérdésről – nem azzal a jóhiszeműséggel van

irántuk, amely majd a kisantant csapdájába is belevezeti. Amikor a forradalom vezetői március 20-án – döntő mértékben az antant (saját érdekei szempontjából is kétbalkezes) politikája következtében – kieresztik a hatalmak a kezükből, Jászi régen nem miniszter. Már december 10-én lemondott tárca nélküli nemzetiségügyi miniszter állásáról, hivatalos felmentésére január 19-én kerül sor.

1936. március elsején unokatestvérének, Liebermann Pálnak vallja: „…Sokszor eszembe jut: ha kurtanemesnek vagy akár csak paraszti sarjnak születtem volna, munkám hatása megezerszeresedett volna. S általában kételyeim vannak, hogy egy idegen faj emberének szabad-e részt venni a vezető politikai életben? .. A politika nagyban szimbólumok és érzelmi reakciók dolga. Az egybeforrottságot ezekkel megszerezni sok generáció munkája kell. Talán hevesebb és türelmetlenebb voltam, semmint az adott helyzetben szabad lett volna."

Jászinak természetesen igaza van abban, hogy a kurtanemesnek vagy a paraszti sarjnak a politizálás terén volt bizonyos előnye „egy idegen faj emberével" szemben Magyarországon a 20. század elején *is*. Ám amint a századelőn nem akar tudni a frissen asszimiláltságának tényéről, most ellenben annak súlyát a valóságosnál jóval nagyobbra teszi. Hiszen a szintén frissen asszimilált Vázsonyi Vilmosnak a politikai életútja önmagában is mutatja, hogy Jászinak sem volt megtiltva körültekintőbben, türelmesebben küzdeni politikai céljaiért. A „vázsonyizmus" az ő radikalizmusának a közelébe se ért, ám az is egy jobb Magyarországot akart. Higgadtabb politikai gyakorlat meghozhatta volna a felismerést, hogy a politika valóban „nagyban szimbólumok és érzelmi reakciók dolga." Annak a belátása pedig hozhatott volna részeredményeket. Jászinak mélyen igaza van abban, hogy „az egybeforrottságot ezekkel megszerezni sok generáció munkája kell." Ám az igazán kiemelkedők – és ő bizonyosan ilyen volt – esetében a tanulási idő lerövidülhet. A gondolatmenetet záró mondatát – „talán hevesebb és türelmetlenebb voltam, semmint az adott helyzetben szabad lett volna" –, annak mázsás terhe alatt ő csak a *talán* szócskával együtt volt képes leírni.

A Jászi nagysága előtt fejet hajtó történész azonban leírja: hevesebb és türelmetlenebb volt, semmint az adott helyzetben szabad lett volna.

A Jászi Oszkár arca elé (is) zománcozott maszk csak akkor fog összetörni, ha a nemzet mai kettészakadása jelentősen enyhül. Ha egyik oldal sem tör a másik gazdasági, politikai, szellemi ellehetetlenítésére. Ha mindkettő belátja, hogy üres szavak helyett a nemzeti minimum politikáját kell mindennapi élő gyakorlattá tenni, már csak azért is, mert a nagyvilágban különben nem állhatunk helyt. Ha a nemzet zöme végre képes lesz a reális önismeretre. Elviseli az ezzel járó fájdalmat. Már nem lesz szüksége bűnbakokra, nem hagyja azok gyártását. A nemzettudat formálói felhagynak deformáló munkájukkal. Mindennek jegyében az őszirózsás forradalom (is) a maga valóságos arcával foglalja el helyét a nemzeti emlékezetben. A társadalom zöme átlátja, hogy e forradalom nem sírásója volt a magyarságnak. Ellenkezőleg: fennmaradása záloga lehetett volna egy jobb világnak. Károlyi Mihály szobra visszakerül méltó helyére. Jászi Oszkár pedig végre megkapja azt a szobrot, amelyet minden rendszer megtagadott tőle.

Addig még sok víz folyik le a Dunán. Ám egyszer megtörténik…